

Palamuse koolis

Eestimaal liigub ringi sadu Tootse. Lähed Palamuse kooli ekskursioonile, klassitoas kamandab giidimammi su klassi ette ja ristib Tootsiks, ise raputab kõrva ääres nii kõvasti koolikella, et su kõrvad kaasa kumisevad.

Evelin Kivimaa

Värskele Tootsile sajab kaela nõudmisi: "No, Toots, kirjuta nüüd vene keele jätt! Kui ei oska, siis marss Kentuki poiste moodi palvetama: üks põlv maas ning ahjuroop käes. Mida sa tamasseri raudadega peale hakkad?"

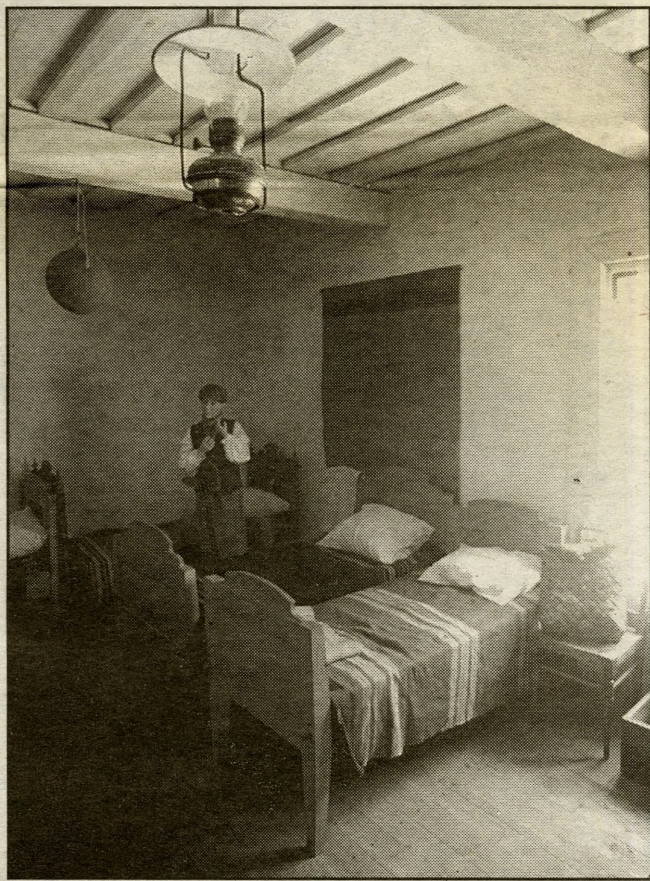
Mõnel suvepäeval käib Palamuse kooli vaatamas 800 külastajat, sama palju kui Palamusel elanikke kokku. Suveõhtuti kolistab mõni hiline ekskursioonigrupp veel kella 11 ajalgi kooli ukse taga, heas usus, et mõni majas elav tädi ke ukse lahti teeb. 1974. aastani elasid küll mõned tubades inimesed ning poiste magamistoas ja klassitoas õppisid Palamuse keskkooli mõned klassid. 1960. aastatel kurtis üks majas elav õpetaja kultuurimaja direktorile Vaike Lappile, et võõrad inimesed muudkui käivad pärimas ja uudistamas, trügivad lausa tuppa.

Praegu 69-aastane Vaike hakkas ise ekskursantidele Lutsust pajatama ning kui 1977. aastal riigimehed muuseumi asutamisele jaa-sõna ütlesid, sai Vaikest direktor. Maja põhjalik remont ja vanaaegse kola (teaduskeeles museaalide) korjamine võttis kümme aastat. Siit laka pealt puupeaga

kolmeharuline kahvel, sealt sahvrist katkine ploomidega piimakann. Mõned asjad tuli osta, aga inimesed andsid ka aitäh eest asju, mida nad enam ei kasutanud. Vaike otsingud olid Palamusel üldteada, nii kingiti talle sünnipäevaks ki kuurinurgast leitud vanakraami. 1987. aastal avati muuseum ametlikult ning sestpeale on sealt läbi voorinud umbes 200 000 inimest. Vaike peab nüüd ainult giidiametit.

Külaliste tippajal maist oktoobrini juhatavad ekskursioone teisedki muuseumitöötajad direktorist piletimüüjani. Eelmisel aastal käis selles vahemikus umbes 15 000 külastajat, talvel lisandus vaid 3000. Vaike räägib kuulajatele peamiselt kohalikelt kuuldud legendest Lutsu ja "Kevade" tegelaste kohta. 1950. aastate alguses käis Vaike Tartus ka Lutsude perekonnal külas. "Luts oli vaikne mees," räägib Vaike. "Kui tulid külalised, kadus ta peagi toast ja jättis seltskonna abikaasa lõbustada. Kui ta haigeks jäi, siis ütles, et ei ole enam Luts, on vähk. Tal oli kurguvähk, sellepärast."

Muuseumi direktor Peeter Lail on Lible-vanune (36) mees, kel on pruun habe, kohalikust kirikuõpetajast naine Margit ja neli last, "kui jumal annab" võib pisikesi Laile veel juurde-

POISTE MAGAMISTUBA: Kiir on äsja avastanud saapanõpide kadumise. Laes ripub legendaarne Tootsi maakera.

gi tulla. Ajalooharidusega direktor räägib, et saja aasta eest õppisid kihelkonnakoolis kaks-kolm aastat vallakoolis käinud lapsed, ühe aasta vallakoolis õppinud 8-aastane Oskar võeti sinna erandina. Poisil oli mugav kodust 150 meetri kaugusele kooli lipata, selle lühikesee maa peale polnud vaja salligi kaela siduda. Koolil polnud eraldi maja, nii oli kõstri majast pool kooliruumide all, teises pooles elas kõster ise.

Klassitoas meeldib noorematel lastel istuda pingis, mida nende arvates on kulutanud Tootsi ja Kiire püksitagumikud. Tegelikult on need

kümme musta klassipinki kunagiste pinkide koopiad. Kõik neli jagu õppisid ühes ruumis, nii et ühes pingis oli neli-viis last. Vanematel õpilastel oli pikkade koibade kitsasse pinki mahutamiseks kindlasti teegu. Kuid valgeks krohvitud laes mustavad petrooleumilambi põlemisest tekkinud augud on tööpoolest Lutsu näinud.

Poiste magamistoas seisab 10 voodit, kõigil põhukotid voodikatete alla peidetud. Lutsu õpiajal magas siin 21 pois, igaühel oli kodunt oma voodi kaasa toodud. Magamisruumi seinal ripub häälest ära kannel ja laes punane maakera.

KENTUKI POISTE LAHINGUVÄLI: Lible saun, koolimaja ja parv, mida jõepõhjust näha ei ole.

Lüüakse poisse Tootsiks

GIID VAIKE: on Oskar Lutsulgi külas käinud.

DIREKTOR PEETER: patsutab õpetaja Lauri õlale.

Sahvri riulitel on reas lihatükid, kaussides on puder, kalad, kartulid, porgandipirukas, suurt ümmargust leivapässi näkiseb pisike hiir. Süüa ei kõlba sellest midagi, sest kõik on butafoori näputöö. Tõetruuduse saavutamiseks oleks piisanud hulga kottide ülesriputamisest, sest tegelikult toitu lahtiselt riuleil ei hoitud, kuid kotihunnikut oleks lastel igav vaadata. Sõgivarud kahanevad vähehaaval, sest tuhandete laste seas leidub ikka mõni, kel tekib kiusatus kartul suveniiriks tasku pista.

Õpetaja Lauri toas on kellaakapp ja raamaturiik tollal

koolis töötanud Ludvig Roose enda kätega tehtud. Lutsu õpiajal umbes 25-aastane Roose on fotol kililipsu ja tollaegse moe järgi teravatipuliseks keerutatud vurrudega. Roose oli mees, kes kunagi ei kurjustanud, aga nalja ka ei visanud. Köster viskas poistega nalja, aga andis tappa ka. Hilisemal fotol sobib Roose pigem ettekujutusega köstrist: paks lõualotiga nägu ja kiilas pealagi.

Vitstest põimitud suur kirst on täis linikuid ja muud riidekraami. Need pole mitte eluaegse poissmehe Roose, vaid muuseumi varad. Kuigi muuseum kannab Oskar Lutsu Kihelkonnakooli muuseumi nime, on tegemist Jõgeva maa keskmuseumiga, mis pea-

le Lutsu meelepidamise peab korjama-uurima muudki seal-se rahva ajalukku puutuvat.

Köstri ruumidest meenu- tab vaid elutuba aega, mil seal elas köster Aleksander Georg Nieländer, kes oli Lutsu õpiajal umbes 50-aastane vanamees. Juba Nieländeri isa ja vanaisa olid köstrid, tema onud olid köstrid ja nii kantseldas tema- gi lastekarja. Venestuse tõttu pidid kihelkonnakoolis tun- nid toimuma vene keeles, aga et köster vene keelt ei mõist- nud, pidi ta abilise palkama. Ise andis köster eestikeelseid aineid nagu usuõpetus, kirjan- dus ja laulmine. Punase samet- kattedega toolidel köster küll ei istunud, need jõudsid muu- seumi mõisa harrastemajast.

Teistes ruumides seisavad vitriinid-stendid, kõik täide- tud "Kevade", kunagise koo- lielu ja Palamuse ajalooa seon- divate asjadega. Kunagi-ku- nagi, kui muuseum peaks riig- lile selleks raha saama, on di- rektoril kavas köstrimaja al- gupäraselt sisustada ja viia sten- did kõrvalmajja. Seni seisavad siinsamas vitriinides tritsud, vanaaegne piits, mida tutvus- tatakse saksa poiste piitsana ja muud seesugust.

"Kevade" prototüübid on enamasti oletatavad, sest Luts ei soostunud neid nimeta- ma. Isegi sõpradele ei avalda- nud ta, kes oli Teele. "Üks ilus tüdruk oli" – ja kõik. Teeleks peetakse Lutsust veidi noore- mat Adele Pärtelpoega, kes abielludes sai perekonnani- meks Koll – vaene tüdruk.

Ent vähemalt kirikuõpetaja, köstri, õpetaja Lauri ja

kellamehega on lugu selge. Kristjan Lillel ehk Liblale oli peale kellalöömise teisigi töid, näiteks oli ta tuletõrjuja ja käis sigu tapmas. Lible põles pur- juspäi sauna sisse, temast lei- ti ainult kondid. Nii polnud- ki tema vitriini muud välja pan- na kui seatapupuss, pudelid ja kõrtsi foto. Et Kristjan Lill tuletõrjujate hulka vastu võeti, näitas, et ta polnudki nii hirmus joodik. Kirikuõpetajagi kirju- tas oma kroonikas, et ta oli hea ja töökas inimene, "halvad sõbrad viisid ta selleni, et ta jõi".

Ega Oskar Luts isegi mingi karskluse jünger olnud. Tema Venemaalt kositud abikaasa Marfa rääkis kord Vakele, kui- das Oskarile tuli naabrimees külla, mehed istusid ilusti ümber tühja laua, millel oli ai- nult lillevaas. Marfa vaatas, et ega naabrimehel pudelit kaas- sas ole – taskud olid ilusti tühjad. Aga meeste jutt läks järjest val- jemaks, näod punasemaks. Lõpuks vaatas segaduses Mar- fa lillevaasi: vesi oli ära visatud ja joomapoolis vaasis.

"Kevade" ulatub kalmis- tulegi. Palamuse on väike koht ja kõik on siin ligistikku. Koo- limaja lähedal jõepõhjas on parv, pargis karjuvad hakid, kes on siin aastasadu pesitse- nud. Pastoraadimaja, kus õppi- sid saksa poisid, on vaevalt sa- ja meetri kaugusel, nii et küla- laste ja saksa poiste kokkupuut- umised olid vältimatud. Siin- samas on Lutsu isa ehitatud maja, millele on poolenisti pea- le ja ümber ehitatud uuem ma- ja, kus asub apteek. Apteegis on riuleil vanu klaasist rohu- pudeleid mäekristallist korki- dega. Punsli eli sealt osta ei saa – seda pole tänapäeval ravi-

mite nimekirjas, järelikult ei tohi seda ka apteegis müüa. Veskis jahvatavad suured rat- tad ümberkaudsetele inimeste- le jahu, suviti peavad töömehed uksele kõõluvatele lastele ka poole kohaga giidi mängima.

Isegi Palamuse kohviku ni- meks on "Teele", Lutsuga pole seotud vaid võitööstus, põllumajandusühistu, keskkool, lasteaed, kultuurimaja, sidekeskus ja Mustamägi, na- gu kohalikud kutsuvad uute paneelmajade kobarat. Ent ka- hel pool teed paikneval kal-

mistul on vāravate juures ki- vid, kus näidatud "Kevade"-ai- neliste haudade asupaik: seal puhkavad Lutsu isa, ema ja naine, seal "K. Lill. Lible prt". Kellamehe lihtsal valgel hauaplaadil on nime Krist- jan Lill all sulgudes "Kellamees Lible". Kristjanilt ei saa enam küsida, mida ta arvab hauas- ki Lible nime all puhkamisest. Eesti rahvas teab teda siiski just "Kevade" põhjal, nagu kogu Palamuse alevikkugi.

PALAMUSE KALMISTU: siin on leidnud viimse puhkepaiga paljud "Kevade" prototüübid.